

medelpad och ångermanland

HemBYGDen

nummer 3 • 2018 • 40 kronor

Temä

HÄSTEN

Ansvarig utgivare

Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

HemBYGden i Medelpad och Ångermanland

Tidningen utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden.

Prenumeration

Prenumeration 150 kr/år, sättes in på BG 687-6163, ange *Prenumeration Hembygden* samt ditt namn och adress.

Redaktionskommitté

■ Margareta Bergvall
Box 34, 871 21 Härnösand
Tel 076 766 38 95
margareta.bergvall@murberget.se

■ Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

■ Lena Landin
Tel 072 527 40 31
lena.landin@ramvik.com

Grafisk produktion och tryck
Ågrenshuset Produktion, Bjästa

Besök våra hemsidor
www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Omslagsbild
Flicka med häst.
Foto: Lena Landin

Kommande nummer
Tema: Eldsjälar

Manusstopp
23 november

SSN 1100-0554

HÄSTAR

Vad hästar har sorgsna ögon, bruna aldrig blå – Vanliga arbetshästar, vem vet vad de tänker på?

Om en sömmerska öppnar ett fönster och ger dom en sockerbit kan det hända de bultar med mulen när de nästa gång kommer dit.

Men de skrattar aldrig. De smålog ej ens åt Klumpfota-Klas, min barndoms Klumpfota-Klas, vilkens kinder av glädje blev röda när man tog hans tenor för bas.

Som gjorde sej köpstark och viktig för stora ardenner ibland att ögna på hov och tand – Men hästar har ingen humor, inte det minsta grand.

Nils Ferlin

LÄS I DETTA NUMMER

NORDSVENSK HÄST – svensk häst med norskt ursprung.....4

FORNTIDA HÄSTAR i mellannorrland.....8

Så skyddar vi vårt KULTURARV.....11

HÄSTMINNEN.....12

RÄTTELSE.....13

HÄSTEN.....13

ETT BONDEÅR med häst.....14

Spridda HÄSTMINNEN.....15

Något om HÄSTAR.....16

NORDVIK – vandring efter Norrstigen 2107.....16

Variert utbud under HEMBYGDENS DAG på Murberget.....22

En HEMBYGDSVETERAN har lämnat oss.....20

Mitt förhållande till hästar är tudelat. Dels erkänner jag gärna att de är vackra och ståtliga men samtidigt måste jag tillstå att jag känner rädsla inför deras storlek och kraft.

LEDARE

MARGARETA JOHANSSON

ordförande Medelpads hembygdsförbund

LENA LANDIN

ordförande Ångermanlands hembygdsförbund

Rädslan hänger ihop med min uppväxt. På somrarna bodde vi på landet utanför Örebro. Där födde herrgården upp halvblod som skulle användas som militärhästar. I hagarna där de gick växte på sensommaren champinjoner som jag ville jag ha tag i. Men det innebar samtidigt en risk att en hel flock hästar skulle kunna komma stormande. Antagligen var de inte farliga på något sätt – min storebror som beundrade dem, gick ofta och hälsade på hästarna, men jag vågade aldrig in i hagarna om hästarna var i närheten.

Den där känslan av försiktighet inför hästen fanns kvar när jag senare skulle prova på att rida. Avståndet till marken var för mig svindlande högt och när hästen jag satt på stannade för att beta uppstod en hisnande kana för mig ner till marken.

Idag omöjliggörs närkontakter mellan mig och hästar av att jag är pälsdjurs allergiker och reagerar kraftigt om jag kliver in i ett stall eller skulle komma på tanken att närmare umgås med dem.

Men hästarnas plats i den lokala historien kan inte underskattas. Hästen har alltid varit det viktigaste husdjuret som visades upp på otaliga bilder där husfar står med hästen i

ett stadigt grepp och resten av husfolket sitter i bakgrunden. Hästen var en statussymbol med vilken man kunde vinna kapplöpningen till julottan.

Otaliga är också alla de historier, där hästen spelar en huvudroll. Skadades den eller måste avlivas var det ett mycket kännbart ingrepp i familjens ekonomi. Ingen häst – då blev det betydligt svårare arbete på åkrar och i skogen. Ingen häst – svårt att förflytta sig en längre sträcka.

Idag har hästens betydelse i skogsbruket ersatts av traktorer och förflyttningar sker med snabbare färdmedel. Hästen har reducerats till ridhäst eller travare. Samtidigt har kvinnor och flickor tagit över mycket av omvårdnaden.

Men som faktor för att hålla landskapet öppet spelar de fortfarande en viktig roll. De betyder också mycket för arbetstillfällena i den verksamhet som bedrivs på ridskolor och travbanor. Bara BergsÅkers travbana i Sundsvall lär ge förutsättning för ca 200 årsarbeten.

Så alla ni som älskar och beundrar hästar, ta del av det här numret med hästen i centrum. Och är ni som liksom jag är avvaktande till närkontakt, njut av att möta historier om hästar på lagom avstånd. ■

NORDSVENSK HÄST

– svensk häst med norskt ursprung

Text: ERIK BROMS, Nälden

Avel med husdjur var i gamla tider ganska slumpmässig. De handjur man använde var mest en fråga om vilka som fanns i närheten, man hade normalt väldigt liten kunskap om deras föräldrar, än mindre någon slags stamtavla på djuren. Det var en stor variation av storlek, typ av hästar och inte ovanligt med en rad olika ärftliga defekter.

Om man nu ska berätta om lite Nordsvenska hästens ursprung. C.G. Wrangel skriver i sin bok "Handbok för hästvänner" som utkom 1911 i sin andra upplaga att "Sedan urminnes tider ha våra gränsprovinser importerat massor af norska hästar, dels till afvels-, dels till bruksdjur. Synnerligast har detta varit händelsen i Jämtland och i Helsingland." Så även de Helsing- och Jämtlandshästar som den Nordsvenska aveln kom att grunda sig på kan man räkna med hade mycket norskt ursprung.

För att förbättra hästaveln i Sverige anslog Sveriges riksdag 1873 medel för att belöna lämpliga avelsdjur. Den första stamboken i Sverige kom 1872, för (Engelska) Fullblodshästar, den ras som idag används för galopptävlingar. Första stamboken för Nordsvensk häst kom först 1909. Under 1800-talets premieringar bedömde man i stort sett bara individen, det var

först senare som man förstod vikten av att i många generationer ha ett konsekvent urval av avelsdjur.

UNDER SLUTET AV 1800-talet så importerade bl.a. C.G. Wrangel en stor mängd med Ardennerhästar. Han själv var nog med att hästarna skulle vara av utmärkt kvalité, men det importerades också djur med sämre egenskaper. För att få lite större och kraftigare hästar i norra Sverige så började man korsa Ardenner med de lokala hästraserna och fick i första generationen ett mycket bra resultat. Man fick kraftiga, välbyggda och friska hästar, som blev högt belönade på premieringarna. De ardennerhingstar som kom till norra Sverige var tyvärr inte sällan de billigaste, de som hade blivit kasserade, inte godkända vid premieringarna söderut, med större eller mindre ärftliga defekter.

Det man inte var medveten om då var att själva korsnings-effekten, det att man har två djur som är helt obesläktade, har en förmåga att dölja ärftliga fel hos sin avkomma. När dessa korsningsdjur sedan användes i avel, så kom dessa avelsdefekter att visa sig på nytt. Det gjorde det uppenbart att det var viktigt att kunna följa djuren i flera generationer bakåt i tiden och renodla de egenskaper som var önskvärda.

Redan 1903 hade hingst-uppfödningstalten Vången bildats av Kopparbergs-, Gävleborgs-, Jämtlands- och Västerorrlands hushållningssällskap. Syftet var att förse dessa län med bra hingstar av nordsvensk härkomst. I samband med detta introducerades också själva namnet på rasen Nordsvensk häst.

► **MÅNGA AV DE** första hingstarna i den Nordsvenska stamboken är rena norska import. Det är inte ovanligt att de redan varit stambokförda i Gudbrandsdalsk stambok, och i Sverige fått ett nytt nummer och ibland även namn. Några exempel: hingsten Gyller 51 fick i Sverige namnet Sleipner 19, Bøbrun 351 kallades i Sverige för Höfding 217 och Geir 656 fick i Sverige nummer 270. På sätt och vis kan man säga att svenskar köpte de bästa tyngre norska hingstarna som man kunde få tag på.

Eftersom den Nordsvenska hästen har till stor del sitt ursprung av Gudbrandsdalsk häst, så ska jag nämna en betydelsefull händelse i dess historia. Man kan ännu idag se att raserna som har sitt ursprung i denna ras, alltså Dölehest, Kallblodstravaren och Nordsvensken har några ganska ädla (varmblodiga) drag. Det kan härledas till en hingst som 1834 kom till Norge och fick namnet Odin. Man har med stor säkerhet lyckats visa att denna Engelska Fullblodshingst, var ett föl fött 1830 från den Engelska kungens stuteri. Av de 448 hingstarna i den första stamboken för Gudbrandsdalsk häst så hade hälften av dem denne Odin i sin stamtavla.

Då den första stamboken för Nordsvensk häst upprättades 1909 fanns alltså ingen enhetlig ras. I det första reglementet för stamboken kan man se vad man strävade efter. Jag tar här med de tre paragrafer som beskriver hästen.

§1 Ändamålet för stambokföringen är att tillvarata och för aveln tillgodogöra det inom femte hästpremieringsdistriktet förefintliga hästmaterial av ren nordsvensk eller

övervägande nordsvensk ras eller typ.

§2 Som nordsvensk häst upptages i stamboken inom Sverige födda avelsdjur, fallna efter oblandad gammal hälsing-jämtlands-dala- eller s.k. norrlandshäst, eller ledande sin härkomst från den dessa närstående norska östlandshästen, (gudbrandsdals-hästen) med möjligen ensartad typ, och vilka synas väl lämpade att frambringa en konstant nordsvensk häst-ras, kännetecknad framför allt genom härdighet och förnöjsamhet, styrka, uthållighet, ett fromt men livligt lynne i förening med kraftig och torr skeletbyggnad samt slutna och jämförelsevis breda former.

Importerade hingstar, men ej ston, av norsk östlandsras och av för parning med nordsvenska hästar lämplig typ upptagas i stamboken.

§4 Vid besiktning följande inregistrering i stamboken iakttagas, att hästarna bli så ensartade som möjligt samt för de olika avelsområdena lämplig storlek.

Särskilt böra hos avelsdjuret eftersträvas följande yttre och inre egenskaper:

Huvudet bör vara torrt med livlig from blick, ej stort och tungt, väl ansatt till medellång hals; manke, markerad, något högre än korsets högsta punkt, jämförelsevis lång men väl slutna båll, gott djup, föga utstående höftknölar, men bäckenets mellanmått väl tilltaget, måttligt sluttande kruppa, bog med slutna båll, bog med gott lokläge, långt lårben, stora och välvinklade ledgångar, breda skenor, väl ställda ben (något trång hasställning tillåtes), välformade och framför allt starka hovar, samt rent, vinnande steg.

Färgen helst brun med svarta ben, men även black, fux, svart m.m. Tecken ses ogärna i all synnerhet hos hingsten. Lynnet fromt men livligt.

Undvikas böra framför allt överbyggda, högbenade individer samt sådana med dålig ställning samt små mått å ledgångar och skenor.

Återkommande i olika skrifter och utställningar under det första halva seklet av rasens historia är att man vill skapa en så ensartad ras som möjligt. Den nordsvenska stamboken är ännu inte sluten. Det innebär att en liten inblandning av främmande raser är tillåtet. Det man har varit noga med är att hästarna ska ha rätt typ, d.v.s. följa den standard som reglementet föreskriver. Det ledde i mitten på 60-talet till att rasen delades. Sedan länge hade man haft travprov, som kom att utvecklas till de kallblodstävlingar vi har idag.

SPEL OCH PRISPENGR var bara öppna för de hästar som kunde stambokföras som Nordsvensk häst. Ett antal hästar blev nu inte godkända för stambokföring eftersom de hade fel typ, trots att de i och för sig kunde ha en riktig nordsvensk stam. Det ledde till en klyvning av rasen och en ny ras bildades med ett nytt avelsmål och reglemente. Den kallades i början för Nordsvensk travare, numera Svensk kallblodig travare. De är den enda svenska ras som idag får tävla i kallblodstrav. Där har man en strikt slutna stambok, men har i stort slopat alla krav på exteriör, men med ett krav på vissa travprestationer. För att säkerställa det så frysmärks alla föl och de blodtypades tidigare, idag är det DNA-prov för att säkerställa hästens stam. Under de 50 år som Kallblodstravaren

varit en egen ras har det skett en oerhörd utveckling vad gäller travresultat, men också exteriör. Ibland kan det vara svårt att se skillnad på ett kallblod och en varmblodig häst, det beror alltså inte på någon ny inblandning av varmblodsgener, utan att man genom systematisk avel kan sälla fram de gener som redan finns där.

Hur är det då med den Nordsvenska aveln idag? Det finns de som anser att man ska godkänna allt för avel, precis som inom kallblodsaveln, bara hästen har rätt härstamning. Det finns en opinion som vill gå ifrån målet att sträva mot en enhetlig ras med vissa egenskaper, det mest tydliga är väl med färg. Det finns de som helt vill suddas ut skillna-

erna mellan Dölehest och Nordsvensk och skapa en slags Nordisk lanthäst. De vill ha en avel som går ifrån det gamla reglementets riktning mot enhetlighet, utan att man ska försöka öka skillnaderna mellan olika hästar. Istället för att ha en funktionell häst vill man ha en häst som är spännande för ögat, med avvikande färger och mycket man. Risker finns att man förlorar det kulturarv som den klassiska Nordsvenska hästen är.

DET HAR IMPORTERATS många Dölehingstar genom åren. Idag går alla hingstlinjer vi har i Sverige tillbaka på två norska hingstar Dovre N-130 som just går tillbaka på den fullblodshingst som jag berättade om

ovan, och Toftebrun N-82. Även de norska hingstar som importerats till Sverige under de senare åren hör till samma hingstlinjer. Skillnaden mellan raserna idag är just att man historiskt har haft olika kriterier för urval och godkännande av framförallt hingstarna. En överdriven rädsla för släktskapsavel gör att man idag gärna väljer nyimporterade hingstar som självklart är mindre besläktade, då det är mer eller mindre en korsningsavel. En stor mängd importering hotar de gamla nordsvenska hingststammarna. Föreningen Nordsvenska hästen har gjort vissa restriktioner, men frågan är om det räcker. Det är ett missförstånd att arftliga defekter uppstår vid inavel, de bara syns tydligare.

Det var just det man upptäckte för 100 år sedan, när man bildade rasen och att det är skadligt för aveln att man kan dölja genetiska defekter just genom korsningsavel.

Det har också under senare år uttryckts farhågor att det skulle födas för få föl för att rasen skulle överleva. Att avelsbasen skulle bli för liten för att hålla genetiska defekter på en låg nivå. Det föds ungefär 300 föl/år. Antalet går lite upp och ned med konjunkturen. Jag är inte så oroad, just för att det är en tamdjursras som aktivt avlats på under drygt 100 år. Det har gått drygt 10 generationer, varje generation där man har haft en större eller mindre släktskapsavel, som kontrollerats så att de

inte haft genetiska sjukdomar och defekter. Missförståndet gäller när man jämför det med en vild art som vargen, där det är det "naturliga urvalet" som ska sköta "aveln". När det är små populationer beror det väldigt mycket på slumpen vilka djur som överlever och för sina gener vidare. Det är ganska slumpmässigt vilka djur som blir påkörda eller skjuts lagligt eller olagligt, det har väldigt lite samband med vilka djur som har genetiska skador. Visst skulle det vara önskvärt att fler istället för att köpa utsorterade slakthästar från utlandet, t.ex. haflinger skulle köpa sig en nordsvensk häst, till samma kostnad.

DET ÄR FLER och fler som har upptäckt den Nordsvenska brukshästen och att den kan användas för annat än skogs och brukskörning. De klassiska ridhästarna, som halvbloden har i mångt avlats lite för långt för tävlingsprestationer. En riktigt bra tävlingshäst är inte sällan ganska het och svårriiden, så den Nordsvenska hästen har blivit ett alternativ för ridning. Jag har själv tävlat med mina Nordsvenska hästar i sportkörning på internationell nivå, och fått mina efterföljare som varit än mer framgångsrika. Det är en fantastisk ras kanske just för att den inte är så extrem och blir på så sätt blir den så mångsidig. Det är kanske en tråkig brun häst, men den är avlad för att användas. För mitt öga är den vackraste, en vältränad, fint musklad häst.

Huvudsakliga källor Handbok för hästvänner 1908 av C.G. Wrangel och Hingststufningsanstalten Wängen 1903 – 1943 av Karl Eriksson. ■

Forntida hästar i MELLANNORRLAND

Tex: SUSANNE SUNDSTRÖM, Arkeolog, Västerbottens museum

Under senare år har DNA-forskningen bland annat bidragit till att synen på utvecklingen i Europa under slutet av stenåldern och under bronsåldern ändrats. Idag hävdas att folkflyttningar är den avgörande orsaken till många förändringar här. Tämjandet av hästen utpekades som en framgångsfaktor för människor som kom hit österifrån.

För 4800 år sedan började den indoeuropeiska språket och kulturen men vi vet inte exakt när dessa invandrare nådde Skandinavien. Vi vet inte heller när de första tamhästarna

dyker upp här. Man har kunnat konstatera att det under bronsåldern fanns hästar i södra och mellersta Sverige, ja ända upp till Västernorrland där nyligen en hästtand från bronsålder har påträffats. Det

är dock ännu oklart när den första hästen kom till övre Norrland. Några hästben från stenålder eller bronsålder har vi ännu inte hittat i detta område. Frågan är om spår efter förhistoriska hästar verkligen saknas eller om de finns men har förbisetts på grund av en förutfattad mening att det inte finns.

Om vi ser till hållbilderna i norra Skandinavien, så är de som är 4000 till 6000 år gamla gjorda av jägarfolk under stenåldern och saknar avbildningar av hästar eller andra domesticerade djur. Det helt dominerande motivet bland de nordskandinaviska hållbilderna är älgen och samma sak gäller för de djurhuvudformade detaljerna på de samtida skifferföremålen.

När kom de första hästarna egentligen till norra Sverige och när fick människorna här kännedom om hästen som djur? Vi saknar fortfarande daterade hästben från våra äldsta perioder, men vid en närmare granskning kan vi konstatera att det finns exempel på hästliknande figurer som har smugit sig in i det förhistoriska materialet. Det är

figurer som har tolkats som älgar utifrån förståelsen att de föreställer älgar, inte utifrån vad de ser ut att föreställa. En av dessa är ett litet djurhuvud av skiffer som kommer från Hälla i Åsele, Lappland. Det är en extremt fint skulpterad djurfigur med rak nos, svagt böjd nacke och spetsade öron. Den har tidigare betraktats som en älg men liknar mycket mer en häst. Föremålet har förmodligen utgjort avslutningen på skaftet till en skifferdolk eller en kniv. Ett annat hästliknande skifferföremål är ett litet djurhuvud med mycket krum nacke, d v s precis som man brukar framställa hästars nackar, och med små spetsade öron. Det är påträffat på en stenåldersboplats på Bjästamon i Västernorrland.

Ytterligare en hästliknande figur hittar vi bland de avbildade djuren i hållmålningen på Flatruet i Härjedalen. Bland de korthalsade och storörade älgarna gömmer sig en figur med lång smal hals, krum nacke, litet huvud och små spetsade öron. Ryggen och benen är raka. Avbildningen är mycket lik de hästar som i stort antal är ristade på klip-

Hästliknande figur från Hälla i Åsele sn, Lappland.

Bland figurerna i hållmålningen på Flatruet gömmer sig en hästliknande figur i översta raden. Den har huvudet vänt åt höger, små öron (jämför med älgarna), karaktäristiskt böjd nacke, rak rygg och raka ben.

porna i det inre av Trondheimsfjorden.

I Nämforsen tycks avbildningar av älgar på föremål och stenhällar upphöra i början av bronsåldern. Därefter inleds en ny era med hållristningsfigurer som har förebilder i Sydskandinavien. På Brådön i Nämforsen finns faktiskt också en liten figur med precis samma formspråk som nämnda hästfigurer i det inre av Trondheimsfjorden.

Vad gäller förekomsten av förhistoriska hästben kan följande konstateras: de äldsta hästbenen från Sverige kommer från Skåne och är 12000 år gamla. Det är rester efter vildhästar. Hästben som har daterats till 2000-talet f. Kr det vill säga slutet av stenåldern, har påträffats i Ire på Gotland. Från bronsåldern (1800 – 500 f. Kr.) förekommer tamhästen allmänt i både syd- och mellanskandinavien. Finlands äldsta hästben har identifierats på en bronsåldersboplats i Rieskaronmäki Nakkila kommun. I Västernorrland har nyligen en hästtand daterats till bronsålder. Här finns ytterligare ett fynd av hästben som är gjort i förhistoriskt sammanhang men som ännu inte är daterat. Det är påträffat på en boplats strax nedströms hållristningarna vid Nämforsen, Ångermanälven.

I en sammanställning av osteologiskt material från 174

norrländska fångstboplatser från Klarälven i söder till Luleälven i norr, har obrända hästben påträffats på fyra boplatser. Tre av dessa ligger vid Ångermanälvens vatten-system och en vid Umeälven. Benen är inte daterade.

Domesticeringen av hästen tycks först ske på den eurasiska stäppen under 3000-talet före Kristus. Mycket gamla lämningar av tamhästar har påträffats på fyra utgrävningsplatser i norra Kazakstan. De är 5500 år gamla. Man har bland annat hittat ett hästskuller med ett bett mellan tänderna. Människorna här mjölkade sina hästar och använde hästmjolk i kosthållningen. Kazakstan ligger mitt

...när kom de första hästarna egentligen till norra Sverige och när fick människorna här kännedom om hästen som djur? Vi saknar fortfarande daterade hästben från våra äldsta perioder...

På klipporna i det inre av Trondheimsfjorden finns ett stort antal hästfigurer inristade.

I Nämforsen finns en liten häst nere till vänster, med samma formspråk som hästarna i Trondheimsfjorden.

Samiskt bronsbeslag med dödsguden Rota till häst.

Utifrån denna summariska sammanställning av kända hästben och hästliknande figurer från övre Norrland med omnejd, är det helt rimligt att påstå att den lilla skifferfiguren från Hälla föreställer pre-

cis det den ser ut att föreställa, en häst. Varför har vi inte sett detta tidigare? Vår förförståelse kan spela oss spratt när vi ska tolka det arkeologiska materialet. Det är i så fall inte den första gången. ■

Baudou, E. 1988. *Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. En kritisk översikt över tio års forskning. Bebyggelsehistorisk tidskrift 14.*

Bendrey, R. 2012. *From wild horses to domestic horses: a european perspective, World Archaeology, 44:1, 135-157.*

Bojs, Karin. 2016. *Min europeiska familj. De senaste 54000 åren.*

Ekman, J & Iregren, E. *Archaeo-zoological investigations in northern Sweden, Early Norrland 8.*

Forsberg, L. *Asymetric twins?: some reflections on coastal and inland societies in the Bothnian area during the Epineolithic and Early Metal Age. Local societies in Bronze Age Northern Europe. 2012.*

George, O. 2007. *Utställningsobjekt och prestigeföremål. Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår.*

George, O. 2017. *Arkeologisk kursundersökning 2016 inom boplaten Raä 433 i Säbrå socken. Rapport nr 2017:2, Murberget Länsmuseum Västernorrland.*

Gessing, G. 1936.

Käck, B-O. 2001. *Boplaten vid forsén. Tidsspår.*

Lundberg, Å. 2014. *Medeltiden - början till idag. Västerbotten 2014:4*

Magnell, Ola. 2007. *Hästen och människan i Skåne 13000 år tillsammans. Skånska hästhistoria. Skånes hembygdsförbunds årsbok.*

Manker, Ernst. 1950. *Die Lappische zaubertrommel II. ACTA LAPPONICA VI*

Nyqvist, Pia. 2007. *Utsikt från Bjästamon. Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår.*

Persson, Peter. 2014. *Fortid i Västernorrlands län. En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år. Rapport nr 2014:17 Kulturmiljö- och samhälls-avdelningen, Murberget, Länsmuseum Västernorrland.*

Tourunen, Auli. 2011. *Nötkreaturet i Nakkila och andra husdjur från bronsålder i Satakunda. Fortida stränder. Utställningskatalog, Murberget, Länsmuseum Västernorrland och Satakunta Museum.*

Wikander, O. & Christner Riad, C. 2009. *Ur hästens mun, vår språkfamilj föddes på stäppen. Forskning och framsteg nr 5, 2009.*

SÅ SKYDDAR VI VÅRT KULTURARV

Att skydda vårt kulturarv för kommande generationer handlar i högst grad om att underhålla våra byggnader och skydda dem från väder och vind, att se till att ha rätt försäkringsskydd samt att minska risken för och följderna av inbrott, bränder och vattenskador.

Underhåll

Regnar det in genom taket i er hembygdsgård går inte bara värdefulla föremål förlorade utan skadan täcks inte heller av försäkringen. Ni måste själva stå för ett fullgott underhåll av byggnaden och försäkringen täcker sedan upp vid plötsliga och oförutsedda händelser. Använd boken "Kolla våra hembygdsgårdar". Beställ den kostnadsfritt från försäkringskansliet.

50 % tillbaka på varje vattenfelsbrytare

Antalet och omfattningen av både vatten- och inbrottskadorna har ökat markant de senaste åren.

Installerar ni brand- eller inbrottslarm skyddar ni inte bara kulturarvet och byggnaden utan får 20 % av investeringen tillbaka, dock maximalt 5 000 kr. Installerar ni vattenfelsbrytare får ni fram till den 31 oktober 2018, 50 % av kostnaden tillbaka, dock maximalt 5 000 kr.

Säkerhetsrabatt

De föreningar som installerar inbrottslarm, brandlarm, vattenfelsbrytare, skydd under diskmaskin och slangbrottsventil, jordfelsbrytare, överspänningsskydd eller gör ett EIO-test av elen får rabatt på försäkringspremien med mellan 5-10 % per åtgärd. På så sätt betalar era skadeförebyggande åtgärder av sig på flera sätt! Maximalt ges 30 % rabatt. Anmäl till försäkringskansliet före den 31 oktober för rabatt på nästa års faktura.

Systematiskt brandskyddsarbete

Som fastighetsägare är ni skyldiga att ansvara för ett fullgott brandskydd och som hembygdsförening ligger det på er att skydda era byggnader och föremål från förödande förstörelse. Ta handboken om systematiskt brandskyddsarbete till hjälp. På 30 sidor samt ett dussin malldokument förklaras vad lagen kräver och hur brandskyddsarbetet kan gå till i praktiken.

Rätt försäkringsskydd

Att ansvara för försäkringsskyddet ligger inte bara på den som betalar årsfakturans bord. Ansvaret ligger på hela styrelsen som årligen bör se över så att ni inte försäkrar varken mer eller mindre än vad ni har behov av. Detta är särskilt viktigt om ni själva eller er hyresgäst bedriver annan verksamhet än sedvanlig hembygdsverksamhet.

Kontakta försäkringskansliet på 0200-22 00 55 eller forsaking@hembygdsforbundet.se.

VI PÅMINNER OCKSÅ OM "våra" Facebook grupper

Västernorrlands hembygdsvänner där ni själva kan lägga in bidrag och bilder eftersom det är en så kallad Öppen Grupp. Där är 840 medlemmar.

Ångermanlands Hembygdsförbund. Gruppen administreras av Lena Landin och har nu 544 följare. Hon följer facebookflödet och delar till gruppen.

Kom ihåg inför vintern!

Det finns en rad åtgärder att vidta på hösten för att minimera skaderisken i vinter. Undermåligt underhåll täcks INTE av försäkringen:

- Rensa hänggrännorna
- Kontrollera takbeklädnaden
- Stäng av och töm vattenutkastare
- Kontrollera att värmesystemet ger tillräcklig grundvärme
- Öppna skåp och dörrar för att öka luftcirkulationen

0200-22 00 55 | forsaking@hembygdsforbundet.se

[facebook.com/hembygdsforsakingen](https://www.facebook.com/hembygdsforsakingen) | hembygd.se

HemBYGDen

MEDELPAD OCH ÅNGERMANLAND

Eller varför också inte ge bort en prenumeration till intresserade vänner?

FYRA VÄLFYLDA NUMMER/ÅR - 150 KRONOR

Meddela namn och adress och betala till ÅHF Bg 687-6163

HÄSTMINNEN

Gunghästen i Norrfors, Fredrika

Text: ELISABETH MÄTNING

Mitt minne av en gunghäst är förvisso från Västerbotten, från en by som heter Norrfors nära Fredrika. Denna gunghäst hade funnits i min mammas hem sedan hennes yngre syskon var små. Jag skulle tro från 30-talet.

När jag var liten på 50-talet så minns jag att mostrarna målade allt de kom åt med en brun färg så även gunghästen. Den var mycket fiffigt gjord

och kunde även ställas upp på mularna och blev då en barnstol så man kunde sätta barnet vid matbordet. Mina äldre barn födda 1977 och 1980 har också lekt med den fantastiska gunghästen. Nu tror jag att den kan finnas hos någon av mina kusiner. På bilden är det jag och min kusin Christina som sitter på gunghästen. Måste nog vara kanske 1955. Fint minne! ■

Mitt andra hästminne från morfars är hästpremieringarna. De gjordes på försommaren vad jag förstår. Då kom byns bönder med sina hästar till mjölkbryggan hemma hos morfar och mormor. En "hästpremierare" kom och tittade på hästarna på alla sätt och vis. Jag satt på husets bro och tittade förundrat på. Morfars hästar var nog fina för de premierades ofta med medaljer. Kom ej ihåg någon guldmedalj men flera silvermedaljer. Jag fick några sådana. Tack vare min mamma så har jag en av dessa kvar. Vi lekte ju med medaljerna och såg bara lekvärdet förstås. ■

En bild på min mammas farfar som står på platsen för hästpremieringen i Norrfors, Fredrika. ▾

HARRIET BOHMAN RESELE

Tage Öst f.1920 i Norrtannflo berättar

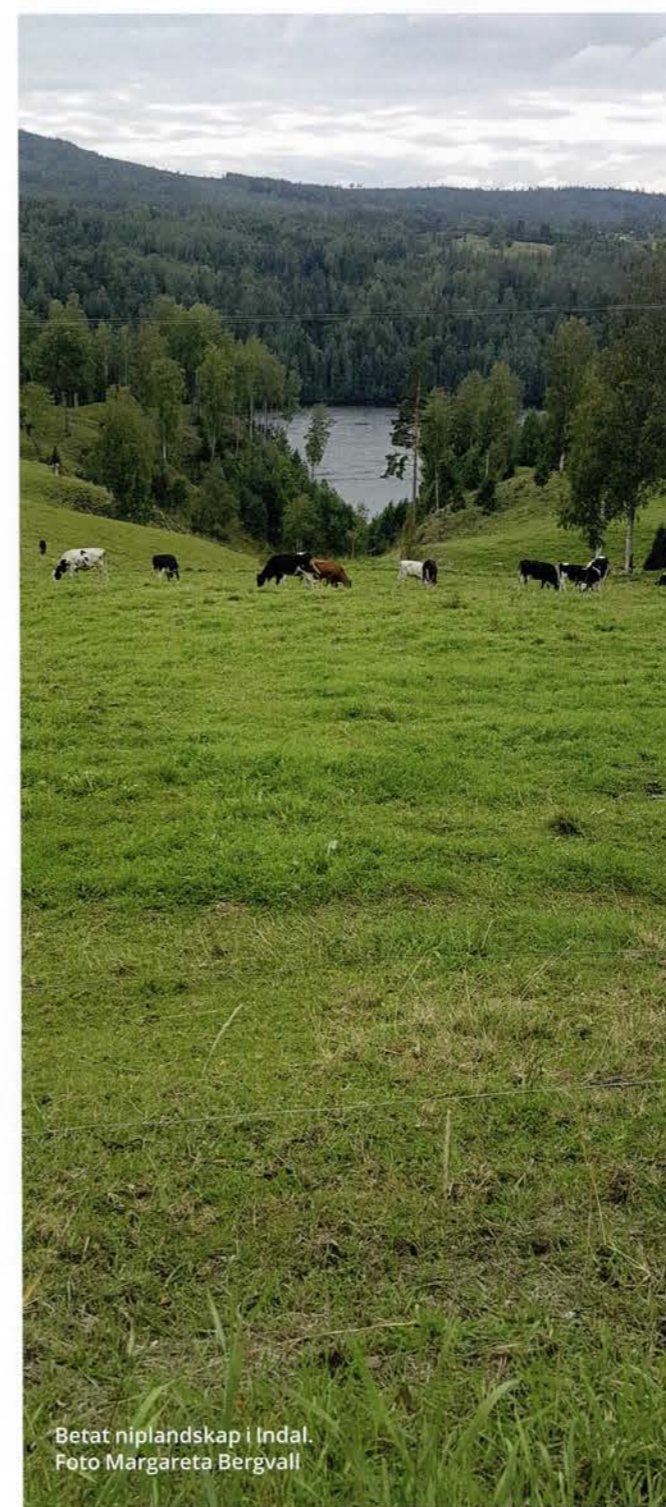
"Var med min far från 12-13 års ålder och körde timmer ner till timmervältan i Torningsjön. Körde med egen häst som hette Brunte. Var senare med i flottningen både som flottare och rännpost. Pappa Frans var dammvakt vid Tjålmsjön under en period. Jag fick arbeta på spelflotten många år.

1934 var jag med och sänkte flyttuvor. Dessa tuvor var ett hinder för stockarna att ta sig vidare både runt sjöar och i sel. Orsakade ofta brötar. Jag som var lätt och vig fick ta den lilla lätta hästen Brunte. Stenar och annat tungt gods lades på tuvorna innan isen gått upp. Isen var dålig detta år och hästen gick igenom isen. Då gällde det att snabbt få upp häst och körare. Brunte hade varit med om tidigare att gå igenom isen så han la sig snällt på sidan och med hjälp av skaklarna kunde han dras upp. Det gällde att inte lösgöra skaklarna. ■

RÄTTELSE

Peter Persson skrev artikeln om jordbrukets införande i Västernorrland i förra numret av HembYgden. Hans namn föll tyvärr bort. Det är ett oerhört intressant ämne, där forskningen och sammanställningen av äldre resultat nu visar en äldre odlingshistoria än vi tidigare förstätt.

RED.

Betat niplandskap i Indal. Foto Margareta Bergvall

Hästen

Text: GERD NORBERG, Utvik i juni 2018
SAMARR: NORA HEMBYGDSFÖRENING
OCH UTVIKS BYGDEGÅRDSFÖRENING

Sommarens vandring på Norrstigen mellan ¼ milstenen på Nordvik och ½ milstenen vid Utviks Bygdegård hade i år temat HÄST.

Tore Ramström tillsammans med Margareta Hedlund, Gunilla Lindström och Mats Norberg gjorde vandringen till en historisk och kulturell upplevelse. Tore hälsade 40 intresserade vandrare välkommen vid Nordvikskolan. Han överlämnade till Margareta Hedlund som i korta drag berättade om Nordviks 150-åriga historia samtidigt som det nuvarande stallet visades.

Under den fortsatta vandringen beskrev Tore Hästens betydelse, alltifrån den vid medeltidens rid- och gångvägar, fram till dagens med bla travsport. Väl framme vid landsvägen kunde vi se en häst med ryttare uppe vid "Rosa huset". Det var Gunilla Lindström som med sin travare Brianson (miljonär! Dvs över miljonen insprungna prispengar) mötte vandrarna. I skuggan blev det en skön rast. Barnen och kanske också någon vuxen fick klappa och vara riktigt nära medan Tore informerade om vägghållningsstenen som väl synligt finns vid vägrener. Framme vid Bygdegården var bilburna redan samlade och kolbullar och fika smakade gott.

Mats Norberg redogjorde för nutidens hästresurser. Statistik och siffror, om antal arbetstillfällen och hästens betydelse för dagens öppna landskap. Med humor ett inlägg i tidens anda – konsumtion – ny teknik. Länet travbanor Dannero, Solänget och Bergsåker har alla sin grund i det stora hästin-tresset, kulturen och den hästkunskap som frodats i länet senaste seklet. Gunilla och Brianson fanns med i gemenskapen, med gammal som ung, från småbarn till 80+. Den som ville fick även klappa och även provsitta upp på hästryggen. Häst-kompisarna fanns på bete kring hemmagården. Tack Gunilla!

Inne i skolsalen fanns foton och ett bildspel att se. Bildspelet var framställt av Torsten Eriksson, Lungviksbilder, och tillhör Dannero travbana. Nils-Olof Zetterblad hade en samling gamla travprogram och historien om andelshästen Iowa Fortuna!

Det blev en fin eftermiddag i försommargrönskan –trivsam samvaro för gamla och unga. Bildspelet väckte många minnen! ■

PRENUMERERA
PÅ

medelpad och ångermanland
HemBYGDen

Meddela namn och
adress till ÅHF Bg 687-6163

Ett bondeår med häst

– MINA EGNA MINNEN

Text: GERD NORBERG, Utvik 2018

MIN PAPPA J.A. ERIKSSON och hans travare Didoglsans fanns med. Den tidens travare fungerade också som arbetshästar! Ingen onödig träning behövdes - Det var nog med allt arbete som utfördes på en bondgård. Vintertid arbete med skogskörning och snöröjning. Vårarna, slåttarna och skölanna, hårt arbete både för människan och häst. Men hästarna skulle hanteras väl. Jag har många minnen av Didoglsans, med mamma Didotösen. Hur hon gick undan när pappa försökte få fatt i henne efter vilopaus. Pappa var noga med att sela av efter varje arbetspass. Lägdnorna slogs tidigt på morgonen medan det var dagg i gräset. Hästen fick vila avsedlad medan lagårdsjobbet gjordes. Sedan skulle skrabben slås och räfsas in. Nu blev det dags för hästjobb igen - dra släprensan då hade pappa inte en chans. Hästar är kloka djur - nu kommer husbonn - slit och släp - men en snäll liten jänta henne kan jag följa med. Ja så var det ofta.

HEMMA I VÅRAN by Huggning kördes också mjölkkruckorna till mjölkbordet i Nässtrand ända fram till 1966 när den nya vägen byggdes. Bönderna i byn körde en vecka var och med returen hämtades också byns post. Det var alltid roligt att få åka med och se till att posten lämnades till rätt gård. När höet torkat i sina hässjor var det dags att lasta och köra in allt. Pappa hade alltid två kördugliga hästar. Höskrindorna kördes i skytteltrafik. Min plats var alltid uppe

i skrindan. Se till att lasta jämt och trampa, trampa, trampa.

EFTER HÖSKÖRDEN kom snart skölanna. Korn, havre i huvudsak skulle skäras, bindas i kärvar och torka i storhässja. Många höga stolprum fylldes med väl handknutna kärvar. Därvar mitt jobb att "häkata" det var Farfars kommando - "Jänta kom och häka ti". Ibland kunde jag smita undan och leka bland hönsen som alltid gick lösa för att göra nytta av det som spilldes på backen. Skytteltrafik tillämpades med starka, snabba arbets/travhästar.

När kärvarna torkat kördes de in på logen i skrindor dragna av gårdens hästar Tröskverket kördes i turordning mellan byns bönder. Då krävdes parhästar. Det var viktigt att få allt under tak innan höstregnet.

Höstplöjningen skötte min pappa alltid med parhästar. I sakta mak kördes raka fåror. Vilopaus blev det när kaffekorgen kom.

PÅRANNA HÅLLER JAG på att glömma! Det var roliga dagar! Man hjälptes åt hela byn. En dag för varje gård. Gott fika och glada skratt. Vi barn fick tidigt lära oss att plocka "pären" som kördes upp med en pärsprätt. Mycket häftigt - ju fortare hästarna for fram desto bredare blev plockningen. Landet mättes upp i längder efter antal plockare och pinnmarkeringarna flyttades vartefter plockningen fortlöpte. Pojkarna var kvicka med att flytta lite snett till sin egen fördel. Hos oss var det ju fart på hästarna och en gan-

ska så stor plockbredd. Skörden kördes hem med häst i sandkärror, alltid av pojkarna. Kärrorna lånades ihop för att räkka till. Det odlades mycket potatis. Det var ju basfödan både för folk och få.

HÄST OCH SLÄDE var ju också fortskaffningsmedlet till kalas framför allt kring julen. En Julottefärd med häst och släde har jag upplevt, men pappa har berättat om kappkörning i hans ungdom. Arbetshästar kunde trava!

Virke från skogen fraktades med häst till Torsvik-sågen i Härnösand och ved såldes och levererades med häst.

"FRÅN ÄLANDSBRO ä ja - ska i hanna ve ida - tör o fin o brinner bra - priset garanterar ja - för artan o sjuttifem å då kör ja n ända hem - barken på vartenda trä - då fo ni gratis me. Addiri adderej..." Det finns en sådan visa - Jag undrar om det är Farfar man sjunger om. Pappa tyckte inte om den.

VINTERARBETET I SKOGEN var tungt för både körare och häst och oroligt för den som var hemma. Ofta gick man ut för att lyssna till hästklockan när det börjat skymma. Ensamarbetet kunde vara farligt.

På vårsnön körde man med häst ut all gödsel på dyngsläden. När snön smält kördes dyngan ut med gödselspridare. Tungt arbete både för körkarl och häst. Åkern skulle harvas i olika omgångar. Radsåningsmaskinen drogs med häst sedan släp och vältning. Många steg för två - och fyrfotingar.

KRING EXAMEN i början av juni var det dags att sätta potatis. Stora Trälådor med sättpärrer kördes med häst ut till en redd potatisåker. Raka fåror kördes med plog och häst. Försiktigt lades potatisen på plats och körkarl och häst körde fåror emellan. När blasten började synas var det dags att ale pären. Det måste göras flera gånger. Inga grönpärrer skulle skördas.

NU HAR JAG skildrat ett bondeår med häst. Hästarna som även fungerade som travhästar. Jag nämnde Didoglsans. Hans mamma var Didotösen. Ett sto som pappa köpte från Nordingrå. Jag minns att jag fick följa pappa till Långvallen där hon lastades av en hästtransport. Det var kanske 1952. Didotösen fick ett antal föl, alla med travpåbrå.

ETT FINT MINNE av pappas travintresse - ett badrum - det blev vinstpengar som räckte till ett badrum.

Arbetshästar som kunde trava. Det fanns säkert många med den förmågan och minnen väcktes hos många när bildspelet från Dannero visades i Utvik. Nu behövs inte den kombinationen. Travfolket är av positiv natur - "Först utan pengar!" - ett uttryck som jag tycker om.

Ett uttryck som säger allt - *i dag gick det inte så bra - men jag tänker fortsätta.*

LÅT OSS TA vara på glädjen att minnas och dela med oss av våra minnen med sikte mot framtiden. ■

Spridda hästminnen

Text: CARL ANDERS GERSTEL

Jag blev med häst vid 32 års ålder, en artonårig fjordmärr som hette Misty, för att hon hade gjort ett personligt intryck på mig. Jag är ingen hästkarl, men envis. Misty och jag lärde varandra ett och annat under resans gång...

Det är ju en del hästmänniskor jag mött, sen dess, för innan egen häst, förstod jag inte den kunskapen en hästmänniska har.

Per Ola Olssons tömhantering vid en plöjningskurs i Landsjö. Hur hans mjukt fasta tömhantering fick min märr och unghäst i par att gå perfekt för plogen. Att minnas den synen har gjort mig till en bättre körkarl!

Vid en såningsdag på Gene

fornby ärjade jag deras åkerlapp. En äldre man frågade om han fick köra hästen. Att se honom hantera häst och årder, hans enhandsfattning på tömmen lärde mig andra sätt att hantera tömmarna.

Lasse Sellgren på en slåtandag i Landsjö, själv körde jag ovan nämnda Misty med släprens (för första gången). Han kom fram till mig och sa: "Det här går inte, hon äter för mer än hon kör fram! får jag tömmarna?" Det var en upplevelse att se hans handlag med både häst och släprens, men han påstod att hans far hade varit en mycket bättre hästkarl och att han i efterhand velat lära sig mer.

På en barockridningsupp-

visning för en hel del år sen, vart en unghäst, med en tonåring som förare, orolig, att se Eva Hjälmsbrant bara lägga sin hand mot hästens panna och se hur hästen slappnar av, var en upplevelse att minnas!

Sambons fjordhingst Aslan är den människovänligt mångsidigaste hästen jag känner. Han gillar hästhoppning likväl som att ala i grönsakslandet, att dra en snöplog eller vad det nu är vi hittar på, som att flyga drake med hästen när det är vindstilla.

Hästvokabulären är inte densamma över riket, det var en sällsam upplevelse när hästfolk i stockholmstrakten inte förstod mig. Hälsade på mina föräldrar med hästarna,

när min far fyllde jämnt för en del år sen. Hästkörningen hade jag lärt mig i Arnästrakten och uttrycken från gammal bönder däromkring.

Nu är jag 54 år och inser hur lite jag kan om hästar, om man ser på vad som finns att lära och förstå. Själv är jag fortfarande envis, möjligen med lite mer tålmod. ■

Ordlista

Årder; föregångaren till plogen, rör om jorden, men vänder den inte uppåner.

Årja; att bearbeta jorden med ett årder.

Släprens; ett redskap att samla ihop slaget hö.

Ala; kupa.

Något om hästar

Text: TORE RAMSTRÖM

Över Nora låg i tusentals år ett tjockt istäcke. Det var så tungt att jordskorpan trycktes ned åtskilliga hundratal meter. Så blev klimatet varmare och isen smälte sakta men säkert bort. År 7600 f.Kr. var Nora fritt från is och växter och djur intog landskapet. Den nedpressade jordskorpan började höja sig. Gamla sjöbottnar blev land och var lättodlade. Kring år 500 började fasta byar att utvecklas i Nora, bl. i Tjärned. Man blev jordbrukare och odlade korn och råg. Det var först på 800-talet som selar konstruerades. Då kunde hästen bättre dra plog och kärror. När första hästen kom till Nora vet vi inte. Kanske var det någon kyrkoherde som anskaffade första hästen och därefter spreds hästen vida-

re till bönderna. Innan dess hade säkert militären många ridhästar i bruk.

Vilda hästar

I Södra Sverige vet man att det fanns vildhästar redan för 9000 år sedan. Kanske fanns det även vilda hästar i mellan Norrland. Hällristningar, vilka är 3-4000 år gamla, har ofta bilder av hästar.

TAMHÄSTEN

Ceremoni och offer

Ganska tidigt i historien började våra förfäder att tämja vildhästar för att användas som riddjur och dragare. Hästen blev kanske det vikti-

gaste husdjuret. Hästen var kanske först ett ceremoniellt djur som användes vid olika ceremonier för god växtlighet, krigslycka m.m. På hällristningar drar hästen en solvagn. Man offrade för att få sol, värme och växtlighet. I gamla kyrkomålningar förekommer ofta hästar. I forngravar finns ej sällan rester av hästar och hästmunderingar, t.ex. bett. Man tror att de första tamhästarna kom till Sverige från stäpperna i Ukraina norr om Svarta havet.

Krighästar

I alla tider har människor bråkat. Det var länge sedan man kom på att hästen var ett bra hjälpmedel vid krig. Stridshästar brukades redan under antiken. Hästar drog utrustning

och krigare. Militärer avlade hästar att vara snabba, uthålliga och orädda. De skulle klara sig i olika terräng och kunna överleva med lite foder. Hästen blev således ett krigsredskap och var så ända in på andra världskriget, t.ex. det polska kavalleriet på 1940-talet.

I slutet på 1930-talet inkallade militären nästan alla arbetshästar i Nora. De skulle användas för rikets försvar. Det var inte många som fick tillbaka sina utlånade hästar. Nu är det mest polisen som har polishästar vid vissa bevakningsuppdrag.

Arbetshästen i jord- och skogsbruket

I jordbruket blev hästen viktig för att dra harvar, plogar, hölass m.m. På varje hemman

När man tog familjebilder förr var det vanligt att även hästen var med. Här en bild från Grubbe med Edvard Melander och hans barn bl.a Erik. Foto 1933.

Familjebild hos Saltins i Ry. Foto 1945.

Två hästar drar självbindaren i branta Klockebackarna. Klocke 1945.

Häst med släpräfsa i Grubbe. Signe Melander kör. Foto 1945

Snöplogning med häst, 1957. Klocke.

Vedlass på vinterväg, 1955. Klocke.

Ålg körs fram ur skogen, 1957. Klocke.

Besökare hos folkskolläraren i Utvik. Foto 1892. Herr och fru Höglin i gigg.

Ungern är ett av hästarnas hemland med uppfostring och dressyr. Vagn från Ungern. Foto 2008.

fanns i regel två till tre hästar. Torpen hade vanligen en häst. Så var det ända fram till 1950-talet då traktorer började säljas i Nora. Det var ex.v Fergusson och olika modeller av BM. Skogskörslor med häst

upphörde succesivt med början på 1950-talet då bandtraktorer började tillverkas. Intresset för hästen var mycket stort. Det anordnades hästavel, hästpremieringar, tävlingar mm över hela landet. ▶

Rissla i Klocke. Foto 2008.

Kappsläde i Klocke. Foto 2008.

Enmansläde i Klocke. Foto 2008.

Fjädertrilla i Klocke. Foto 2008.

HÄSTAR PÅ VÄGEN

Skjutsningar

Hästen var oundgänglig vid transporter av varor och människor längs våra stigar och vägar. Från 1400-talet har vi haft ett skjutsväsen som skulle ordna persontransporter runt om i landet. Regler för hur hästen fick användas kom tidigt. Man fick inte pressa en häst att köra fort även om det var brådskande resor. Före 1900 hade många bönder svåra och tunga åligganden att ombesörja transporter av resande.

Skjutsväsendet med häst

Innan järnvägen byggdes på 1870-80-talen skedde alla transporter per båt eller per häst. Redan på 1200-talet var det en skyldighet för bönderna att skjutsa resande. Det var militärer, statens tjänstemän,

präster och privatpersoner som skulle färdades genom landet. 1561 avlastades bönderna genom att särskilda skjutsstationer inrättades ofta i samband med gästgiverier. Bönder hade dock skyldighet att skjutsa om gästgiverens hästar inte räckte till. Vid skjutsstationen/gästgiveri skulle det finnas böndernas hållskjutshästar, gästgiverens hästar och böndernas reservhästar. Antalet hästar vid gästgiveriet var bestämt av myndigheter med hänsyn till beräknade antalet resenärer. En del resenärer hade egna vagnar och man bytte bara hästar vid gästgiveriet. I annat fall skulle bönderna eller gästgiveraren hålla åkdon. Vid varje gästgiveri fanns en hållkarl som ansvarade för hästar, bönder och resenärer. Hållskjutshästarna skulle vara tillgängliga på skjutsstationen i ett dygn, då de avlöstes av nya hästar. När det kom en

resande skulle först hållhästar anlitas. Räckte dessa inte till skulle gästgiverens hästar utföra transporten. Räckte inte heller dessa hästar till skulle reservhästar inkallas. Det var ca 2 mil mellan skjutsstationerna. I genomsnitt färdades man 1 mil per timme. På en heldag åkte man ca 10 mil. En skjuts med en häst fick normalt ta en person och upp till 170 kg gods. Två hästar behövdes för 2 personer och 340 kg gods. För 4 personer och gods krävdes 4 hästar. Ända fram till 1878 (1878 års skjutsstadga) hade ortens bönder skyldighet att biträda med skjuts när inte gästgiverens hästar räckte till. 1911 upphörde slutligt böndernas skjutskyldighet. 1933 avslutades gästgiverisystemet.

Reseberättelser

Det finns många reseberättelser om resandet i Sverige. 1760 reste Abraham Hylphers

runt i Ångermanland och beskrev bl. a. Nora. 1732 gjorde Carl von Linné sin Norrländska resa. Biskopar reste regelbundet runt i Uppsala, Härnösands och Luleå stift.

Postskjuts med häst 1636-1880-tal

Staten organiserade år 1636 att post skulle kunna sändas runt om i Sverige. Bonde som kunde skriva kunde utses till postbonde och fick disponera ett posthemman. Postbonden skulle köra 2 till 3 mil. Postbondesystemet upphörde kring 1880, då posttransporter utfördes av järnvägen och postdiligenser.

År 1731 fanns postgård i Mörtstal-Veda, i Skullersta och i Salsåker.

I Skullersta bodde en postbonde. Han körde mellan Mörtstal och Skullersta.

1785 var postföraren Per Persson i Folkja anklagad för att ha borttappat ett brev till

Isbanetravet på Storsjön i Skog.

kronofogden Hasselhuhn och fick böta 18 rdr.

1892 anlades en poststation i Torrom. Post kördes med häst till Löwik en gång i veckan.

Mjolktransporter

Innan mejeriet startade sin verksamhet i Skog 1933 sålde Noraborna sin mjölk till ortsbefolkningen i samhällena Nyadal, Sandö, Sprängsviken och andra verksorter. Transporterna skedde med häst och vagn.

Skakelklockor

När hästar körde fram längs vägar och stigar behövde man varna andra trafikanter och vandrare. Därför var det vanligt att man på selen eller skaklarna fäste en skakelklocka eller hästpingla. På 1800-talet såldes ryska och finska skakelklockor särskilt i mellersta och norra Sverige. Morells klockgjuteri i Mora tillverkade även hästklockor. En skakelklocka är större än en hästpingla. Skakelklockan väger ca 7 hg och är ca 10 cm

i diameter och höjd. Skakelklockan har en starkare klang och hörs vida omkring.

FRITIDSHÄSTEN

Numera är arbetshästen nästan borta från svenskt näringsliv. I stället har en stor verksamhet uppkommit med ridkolor, trav, galopp, dressyrer m.m. Hästen är mer eller mindre vanlig i mest varje by. Hästen håller betesmarken öppen och höskördar håller åkern odlad. Hästen är med att skapa en levande landsbygd.

Trav och galopphesten

En ekonomisk och stor verksamhet är nu trav och galopp. Stora summor pengar omsättes dagligen vid spel. Travbanor med spelrättigheter fanns i vårt område från 1911 först i Kyrkviken i Kramfors sedan Härnösand och Nyland, där det var isbanetrav. På Storsjöns is i Skog pågick trav från 1941 till 1973. Numera är Dannerö den fasta travbanan. Lite längre bort ligger Solänglet i Örnsköldsvik och Bergsåker i Sundsvall. Hästägarna med bra hästar åker även till tävlingar på Hagmyren i Hydiksvall, Östersund, Myrviken i Oviken, eller Umåker i Umeå, och Skellefteå och Boden. Storhästar som Månprinsen tävlar också i Norge och Solvalla i Stockholm. ■

Postköraren Bror Carlström i Torrom.

Häst med kärra på väg till Sandö. 1925. Klocke.

50 %

rabatt tom

31 okt 2018

Nyttja det höjda investeringsbidraget!
Installera vattenfelsbrytare och få hela 50 % av investeringen tillbaka, dock maximalt 5 000 kr.

Vi rekommenderar vattenfelsbrytaren Vatette som skyddar effektivt mot vattenskador. Ni beställer den genom er lokala VVS-are och anmäler därefter att ni önskar investeringsbidrag och säkerhetsrabatt på 10 % av premien.

SVERIGES
HEMBYGDSFÖRBUND

0200-22 00 55 | forsakring@hembygdsforbundet.se
facebook.com/hembygdsforsakringen | hembygd.se

NORDVIK

VANDRING EFTER NORRSTIGEN 2017

Text: TORE RAMSTRÖM

Allmänt om Nordvik

Nordvik ligger inne i Norafjärden. Byn ligger vid norra stranden av fjärden, därav namnet byn vid norra viken=Nordvik. Grannbyn heter Utvik, d.v.s byn vid yttre delen av Norafjärden. När man kommit till Utvik väntar älven och havet, man kommer ut. Nordviks åkrar har varit sjöbotten och genom landhöjningen har åkrarna blivit både större och bättre. Nordviks åkrar har alltid tillhört en av de bördigaste och mest lättbrukade egendomarna i Nora.

Vid skattläggningen 1542 erhöll Nordviks bönder ett skattetal på 40 seland fördelat på tre bondehemman. Därmed var Nordvik en av de större byarna i Nora. Tack vare Nordviks skyddade läge inne i den seglingsbara Norafjärden och närheten till Härnösand samt de bördiga åkrarna blev det eftertraktat att bo på Nordvik. Köpmän från Härnösand köpte redan på 1600-talet hemman i Nordvik.

Landsvägen

Norrstigen var förr kommunikationsled från Stockholm mot övre Norrland. Norrstigen finns omnämnd redan på 1300-talet. Norrstigen gick genom Nordvik. Stigen bredades 1640 till 6 m och kallades därefter Stora Landsvägen. Efter att en tid ha kallats Riks 13 med sträckning över Sandöbron heter nu stora allmänna vägen E4 och den går nu strax utanför bebyggelsen i Nordvik. Höga Kusten bron byggdes 1997 varvid färjetrafiken Hornö-Veda lades ner.

Gästgiveri på Nordvik 1600-tal till 1768

På 1300-talet gav kungen genom lagboken "Hälsingela-

gen" skyldighet för bönderna att hålla väg och skjutsning. På gamla tiden hade bönder och präster skyldighet att ordna logi åt vägfarande. Detta missbrukades ibland och 1335 förbjöds våldgästning, d.v.s den resande måste betala för sig. Först 1561 kom en gästgiveriförordning som lagligt reglerade gästningar och skjutsningar. I Veda anlades ett s.k "krögarehus" 1652 och var igång fram till 1908. Gästgiveriväsendet stod under kontroll av fogdar och landshövdingar. Inte ens Kronans transporter var undantagna. Bönderna blev inte skyldiga att hålla logi för resande. Särskilda gästgiverier (gästgiverihemman med viss skattefrihet) längs vägarna inrättades och ofta med skjutsstation. 1649 kom en ny gästgiveriförordning.

Milstenar

I Salteå står Nils Zackariasson som gästgivare. I Utvik står Breta Johansdotter som gästgivare. I Hornön står Hans Hindersson som gästgivare. I Weda redovisas Olof Wedin som gästgivare.

Milstolpar sattes upp längs alla större vägar på kvartsmil, halvmil och hel mil. Det var reglerat i 1649 års gästgivarförordning. Milstolparna skulle visa vägen och ange avståndet. Dessutom var milstolparna grund för den skjutspenning (taxa) som bonden fick ta ut av resenären. I stället för att utföra gratis skjutsningar (friskjutsar) blev bönderna i stället skyldiga att betala en skatt, skjutsfärdspengar. Bonden fick efter lagen 1649 ta ut ersättning av resenärerna, skjutspenning, men hade fortfarande skyldighet att ställa upp med hästar. Det var även föreskrivet att en häst fick köra

Kvartsmilsten i Nordvik.

Kvartsmilsten på Prästbodet i Torrom.

med en hastighet på högst 1 mil på 1,5 timmar.

I Nordvik fanns ett gästgiveri redan på 1600-talet. Det drevs bl.a av en länsman. År 1768 lades gästgiveriet på Nordvik ner och ett nytt gästgiveri anlades i Hornö.

Herrgårdar på Nordvik

Nordvik har länge varit hemvist för Kronans ombud i orten främst var det statens tjänstemän som länsmän och kronobefallningsmän som med äganderätt bodde på hemmanen på Nordvik. Från 1640 börjar häradets kronofogdar att bo på Nordvik. Det

har i nästan 300 år funnits mellan 2 och tre "herrgårdar" i Nordvik. Bland statstjänstemännen kan nämnas Nortman, Hellström, Hasselhuhn, Bergqvist, Holmberg, Leuf, Sandström m.fl. Sista kronofogden på Nordvik var Fougts som år 1865 blev omplacerad till Härnösand.

Holmbergs herrgård revs 1944 och Fougts herrgård (rektorsbostaden) brann upp 1947.

Lantmätare Sandström 1840-tal

Kronofogden Leufs hemman inköptes 1846 av lantmäta-

ren Sandström. Han odlade korn och potatis och drev ett brännvinsbränneri. Sockenstämman i Nora förbjöd Sandström att sälja sprit till Noraborna. Affärerna gick dåligt och 1863 tvingades Sandström sälja Nordviksegendomen på exekutiv auktion. Köpare år 1863 var köpmannen Henrik Holmberg i Torsåker.

Holmbergsgården 1860-tal

Henrik Holmberg var född på Nordvik där hans morfar var av Hasselhuhn-släkt. Han inköpte Nordviksegendomen på exekutiv auktion 1863. Henrik byggde upp ett nytt bostadshus av herrgårdstyp. Ett skeppsvarv för segelfartyg anlades på Nordvik men vid den tiden hade ångfartyg börjat tillverkas av järnplåt och efterfrågan på segelfartyg blev mindre och mindre.

Holmberg ägde ett hemman i Västhammar i Torsåker som han arrenderade ut till Västernorrlands läns hushållningssällskap. Vid en eldsvåda i Västhammar blev det aktuellt att flytta lantbruksskolan. Holmberg erbjöd då sällskapet att köpa Nordvik. År 1868 blev Nordvik inköpt av Hushållningssällskapet och lantbruksskolan flyttades från Torsåker till Nordvik.

Lantbruksskolan Nordvik 1868-

Sedan 1868 bedrivs lantbruksskola på Nordvik. Alla hemman utom Nordlanders är inköpta av Hushållningssällskapet.

Färjan Hornö-Veda

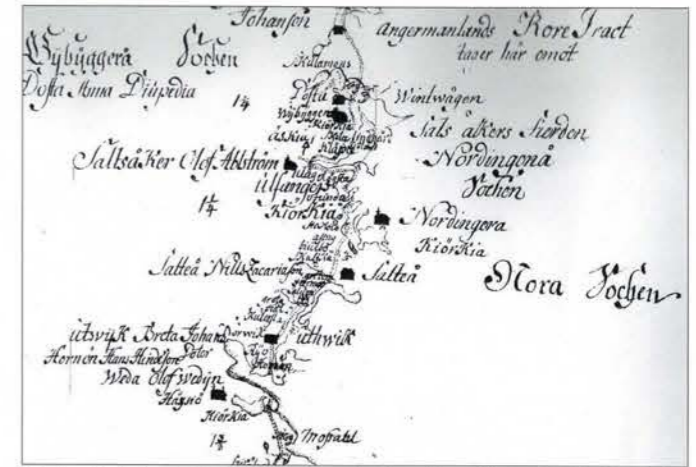
Sedan medeltiden har vägen från Uppsala och norrut gått efter kusten bl.a genom Nordvik. Innan väg behövdes kallades färdleden för Norrstigen. Då var det mest ridande resenärer efter Norrstigen. 1640 bestämdes att man skulle bredda Norrstigen till 6 m bredd. Då kunde man köra med vagnar och även mötas

efter vägen. Norrstigen döptes om till "Stora landsvägen".

Ångermanälven var ett problem att ta sig över. På 1600-talet hade man en organiserad överfart för resenärer. Det var skötbåtar som roddes och kunde ta upp till två hästar och ett åkdon. På 1700-talet omtalas att man hade 3 roddare och en styrman och överfarten tog 25 minuter. År 1829 motionerade riksdagsmannen Erik Svanberg i Ramsta att färjetaxan måste höjas. 1885 byggdes Nyadalssågen och den krävde goda transporter till och från Hornö. Man anlade en ångbåtsbrygga och hade en ångbåt som drog en pråm för personer och gods.

1931 upphörde roddleden och det kom en ångdriven färja till Hornö-Veda. Anton Nysted var färjeförare. Senare tjänstgjorde på färjorna bl.a Jan Häggström och Rolf Skoglund.

Första färjorna ångfärjor och hade vedeldning, därefter kokseldade ångmaskiner. Ångfärjor gick från 1931 fram till 1956. Därefter kom motorfärja med förbränningsmotor. 1997 lades färjetrafiken ner. Höga Kusten bron stod då färdig. ■

Vägkarta från 1718. På kartan redovisas Hornö, Ry Utvik, Nordvik, Skullersta, Hol Gräta, Salom, Tjärned, Grötom, Salteå och Kallsta.

LITTERATUR

- Om ryska skakelklockor. Sven Vallmark. Ångermanland 1912 sid 82.
- Skjutsväsendet. Ekipage nr 4 2015. Ekipage nr 1 2016
- Om skjutsväsendet i Sverige. Ekipage nr 3 2013.
- Ärkebiskop Olaus Magnus. Medeltidens främste hästkännare. Ekipage nr 1 2014.
- De tidigaste tamhästarna i Sverige. Ekipage nr 1 2015
- Hästen under bronsåldern. Ekipage nr 4 2014
- Hästen i Sverige under järnåldern. Ekipage nr 3 2015
- Hästen i Sverige under medeltiden Ekipage nr 2016
- Hylphers resor på 1700-talet. Ekipage nr 3 2010.
- Hur man reste på 1800-talet. Ekipage nr 2 2010
- Kyrkåka. Ekipage nr 4 2010.
- Sakrala hästar. Ekipage nr 3 2011.

**Ropen skalla.
Brandsläckare
till alla!**

Länsförsäkringar
Halland
Bank & Försäkring

Under föredraget visades bra exempel på lokalt arbete med tema Peter Artedi. Del av arbetsgruppen i Artedikommittén inom Anundsjö hembygdsförening visar nytillverkad banderoll för publika tillfällen. Foto: Solveig Nordin Zamano.

VARIERAT UTBUD UNDER HEMBYGDENS DAG PÅ MURBERGET

Text: SOLVEIG NORDIN ZAMANO

Lördagen den 11 augusti genomfördes Hembygdens dag på Läns museet Murberget, samtidigt som Murbergsstämman bjöd på allspel och scenprogram. Hela friluftsmuseets område sjöod av olika aktiviteter. Byggnadsvård, filmvisningar, föredrag, medeltida hantverk, dräktvisning, tygtryck, skollektion som förr och mycket annat erbjöds.

För att inte tala om allt gott som serverades under dagen, som kolbullar, tunnbröds-smörgås med surströmming, varm korv, våfflor, smörgåsar och soppa. Extra lång öppetid bidrog till att många hann besöka och delta i flera lockande aktiviteter, underlättat av något ätbart lite här och var. Datatekniker till hjälp för oss föredragshållare och filmvisningar i hörsalen var Medhanie Alemayo, som till vardags arbetar som arkeolog och projektledare på Läns museet Murberget. En utom-

husaktivitet som drog många, särskilt de yngre besökarna, var att prova drakflygning och bygga drakar under ledning av experter från Afghanistan. Kojexperten Ove Jonsson visade olika sätt att bygga enkla kojor, han gav nya insikter i hur man även kan använda växter på rot tillsammans med avhugget material av exempelvis rönnslå, björksly och yviga grankvistar för att göra vindskydd, tunnlar och kojor av olika slag. Ove betonade även vikten av att ordna ett bra golv och sittplatser.

Filmen Vackerlandet visades, där hembygdsforskaren Sören Byström berättar om släkten vid Hermansjön, Skorped, nybyggarliv och aweckling. Hans minne för detaljer trollband publiken. Sörens arbete med Kulturstig Hermansjöbygden har utvecklats till föreningen Hermansjöbygdens intresseförening med målsättning att förverkliga Sörens idéer. Vackerlandet spelades in på initiativ av Margareta Bergvall kort tid innan Sören hastigt gick bort. Björn Ola Linds känsliga filmning och

slutförande av filmen berörde starkt och då Sören inte finns med oss längre är den ett oersättligt tidsdokument. Vetenskapliga kulturarvet med koppling till Carl von Linné och hans kollegor samt lärjungar från länet är starkt underutnyttjat i Västernorrland. Deras arbete är på väg att bli Sveriges nästa UNESCO-klasade Världsarv, preliminär ansökan ligger på tentativa listan sedan 2009. Under tecknad upprepade under bildföredraget om Linné i Västernorrland, med en dåres envishet,

att detta skulle kunna utnyttjas mycket mer av hembygdsföreningar, naturguider och andra aktörer.

Linnés Lappländska resa och de mest kända av Linnés kollegor och lärjungar från Västernorrland har alla koppling till orter i länet. Linné - slingor av den gamla Norrstigen längs hela E4, med särskilt tillgängliga sträckningar vid Vibyggerå gamla kyrka, Skuleberget, Nordvik samt Veda och Hornö. Ett helt smörgåsbord att plocka från presenterades: Peter Artedi - Anundsjö, Härnösand, Andreas Berlin - Nordvik, Nora, Nils Gissler - Gissjö, Härnösand, Pehr Kalm - Själevad, Pehr Löfling - Ljustorp, Åvike, Härnösand, Daniel Solander - Solberg i Brunne och lantmätaren Mauritz Lundström - Styrnäs.

Lägg dessutom till alla kopplingar till Uppsala och de länder Linné, kollegor och lärjungar reste till och verkade i. Finns mycket att plocka från för att bygga på lokalt bara man vill. Exempel på lokalt arbete inom Anundsjö hembygdsförening är skolmaterial, naturstig och utställning, grundat på att fiskforskningsfader Peter Artedi föddes och växte upp i Anundsjö till nära 12 års ålder. Han bodde i Näs by, Bredbyn, när han redan före åttaårsåldern började kartlägga detaljer om barnomsbygdens fiskar, något han skriver själv i förordet till sitt verk om studiet av fiskar, Ichthyologia, som ska publiceras på svenska. Boken gavs ut av Linné 1738, Linné skrev dessutom i sitt egna verk Systema Naturae 1735, att han själv inte utarbetat något system för fiskarna, utan att det var Artedi som gjort det.

Friluftsmuseet Murberget är en vacker mötesplats med många möjligheter. Hembygdens dag var ett inspirerande arrangemang som ackompanjerades av tonerna

från musik och dans, förmedlade av Murbergsstämmans deltagare.

Helt klart finns det utrymme för fler hembygdsföreningar att dra nytta av vårt läns museums område och övriga resurser för att visa upp sina framgångsrika satsningar i respektive hembygd. ■

Avstämning mellan dagens drakflygaresamordnare Sven-Erik Landin och representanter för arrangörerna: Lena Landin, ordförande i Ångermanlands hembygdsförbund och Margareta Bergvall, kulturarvsstrateg på Läns museet Murberget. Foto: Solveig Nordin Zamano.

Kojspecialisten Ove Johansson visade exempel på olika kojbyggen med lokalt material, som gapkoja, tunnel och igloo. Foto: Solveig Nordin Zamano.

En hembygdsveteran har lämnat oss

Margareta Grafström f.19 december 1922 har gått ur tiden efter ett långt och aktivt liv, inte minst inom hembygdsvården.

Född i Jukkasjärvi, studentexamen i Kiruna och sedan småskolelärover utbildning som hon så småningom till Härnösand, där hon bildade familj, och som hon blev trogen nästan hela livet med undantag av några år i Stockholm. Längtan till Norrland tog över och familjen återvände.

I Säbrå hembygdsförening kom hon att lägga det mesta av sin energi, för energi hade hon in i det sista. Många var hennes intressen såsom till exempel släktforskning, hembygdsvård, textilt arbete som linberedning, vävning och sömnad, som hon också ledde kurser i. Men hon gillade och också att skriva och läsa och vistas i naturen.

Hennes intressen och kunskaper har resulterat i en mängd skrifter, som hon också mycket finurligt och demonstrativt själv illustrerat med teckningar! Mycket handlar om barn.

På Säbrå hembygdsgränd kan man beskåda hennes utställning av kläder från 1800-talet och fram till 1950.

Hon har belönats med Sveriges Hembygdsförbunds plakett för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst liksom Ångermanlands Kulturutmärkelse "Plaketten"

Så sent som 2017, i en ålder av 94+, för Margareta till Wien tillsammans med oljemålaren tillika det då 29-åriga barnbarnet Pontus för en presentation av "Colours and Voices of Sweden"!

En verklig kultur- och hembygdshjälte! Du fattas oss... ■

Karl-Ingvar Ångström
Hemmansvägen 87
871 53 Härnösand

82,87-88
Trans

Avsändare Medelpads och Ångermanlands hembygdsförbund
c/o Murberget länsmuseum Västernorrland, Box 34, 871 21 Härnösand

VÄSTERNORRLANDS HEMBYGDSRÅD INBJUDER TILL HÖSTMÖTE

Lördagen den 13 oktober kl. 09.00–16.00
Murberget, hörsalen

VAD GÖR VI MED OCH FÖR VÅRA UNGA?

PROGRAM

- 09.00 Registrering och fika
- 09.30 Välkommen och programförklaring
- 09.45 Hur ser det ut i landet?
Viktoria Hallberg, Sveriges Hembygdsförbund
- 10.30 Är det möjligt med förnyelse?
Trine Rolfsdotter Svensson, Järvsö Hbf
- 11.30 Glimtar från några hembygdsgårdar sommaren 2018
Indals Hbf, Alnö Hbf och Helgums Hbf ev fler
- 12.00 Lunch i gamla kaféet
- 13.00 "Ja, vi kan, vi vill, vi törs - eller? Samtal i grupper och möjligheter och hinder.
Återsamling 14.00 för gemensamt resonemang om:
- 14.00 Hembygdsgården med omgivning och medlemmarna som resurs!
- 15.00 Informationsrunda om allehanda aktuellt.
Avslutning med fika och utlämnande av brandsläckare!

ANMÄLAN OM DELTAGANDE SENAST 8 OKTOBER TILL

Lena, ÅHF, angerman.hbf@outlook.com eller mobil 072 527 40 31

Margareta, MHF, margareta@vaxtfoto.se eller mobil 070 263 38 50

Kostnad 200 kr sätts in, helst innan mötet, till ÅHF Bg 687-6163 namnge person/Hbf

Har ni några speciella frågor som ni vill lyfta så skicka in dem till någon av oss ovan före mötet så försöker vi få in dem också.

